

SỰ PHÁT TRIỂN NHẬN THỨC CỦA TRẺ MẪU GIÁO LỚN

Tạ Thị Ngọc Thanh

Viện Khoa học giáo dục Việt Nam.

1. Đặt vấn đề

Theo quan điểm của các nhà tâm lý và giáo dục học hiện đại thì sự phát triển của trẻ là một quá trình liên tục, trải qua nhiều giai đoạn. Mỗi giai đoạn có hoạt động chủ đạo riêng và cũng tạo ra những sự phát triển tâm lý đặc thù của giai đoạn đó. Sự phát triển của trẻ nhỏ được quyết định bởi hoạt động tích cực của chính đứa trẻ dưới sự dẫn dắt của người lớn, mà sự dẫn dắt có hiệu quả nhất là sự tác động hợp lý vào “vùng phát triển gần nhất”⁽¹⁾ của trẻ.

Các nhà Tâm lý học Mác xít cho rằng: ở giai đoạn 3 - 6 tuổi, hoạt động chủ đạo của trẻ là vui chơi, còn ở giai đoạn 6 - 11 tuổi, hoạt động chủ đạo của trẻ là học tập. Đây là hai hoạt động có đặc trưng khác hẳn nhau. Lứa tuổi mẫu giáo lớn (5 - 6 tuổi) có tầm quan trọng đặc biệt trong quá trình phát triển của trẻ. Người lớn cần hiểu được “vùng phát triển gần nhất” của trẻ mẫu giáo lớn là gì, đặc biệt là trong lĩnh vực nhận thức, để có thể đưa ra các biện pháp giáo dục có hiệu quả, chuẩn bị tốt cho trẻ bước vào lớp 1.

2. Sự phát triển nhận thức của trẻ mẫu giáo lớn

Có nhiều quan điểm phân chia sự phát triển của trẻ mẫu giáo thành 2; 3 hay 4 lĩnh vực phát triển khác nhau. Nếu sự phát triển của trẻ mẫu giáo lớn được chia thành 4 lĩnh vực là: thể chất, tình cảm - xã hội, ngôn ngữ và nhận thức thì về lĩnh vực nhận thức cần chú ý tới các vấn đề sau:

Phát triển các kiến thức và kỹ năng cơ bản liên quan đến thế giới xung quanh để giúp trẻ hòa nhập và từng bước có những hoạt động độc lập trong môi trường gần gũi, ví dụ như: phát triển các kiến thức và kỹ năng cơ bản về tự nhiên (nước, động thực vật...), phát triển các kiến thức và kỹ năng cơ bản về xã hội (mối quan hệ của trẻ với những người gần gũi, phương tiện giao thông, các nghề cơ bản...), phát triển các kiến thức và kỹ năng cơ bản về thẩm mỹ (âm nhạc, tạo hình).

Phát triển các biểu tượng ban đầu về toán (số, hình hình học, không gian, thời gian...) để giúp trẻ có những nhận thức đầu tiên về toán học và chuẩn bị cho trẻ vào học môn toán ở lớp 1.

Phát triển khả năng tư duy và sáng tạo để chuẩn bị cho trẻ đi học như: sự tò mò ham hiểu biết, khả năng suy luận, sáng tạo...

(Theo quan điểm của nhóm chuyên gia nghiên cứu về Bộ chuẩn phát triển trẻ 5 tuổi Việt Nam sẽ được giới thiệu ở phần dưới đây).

* Giới thiệu một khảo sát về sự phát triển của trẻ mẫu giáo lớn ở Việt Nam

Nhằm xây dựng một Bộ chuẩn phát triển trẻ 5 tuổi (bao gồm các trẻ trong độ tuổi từ 5 đến 6 tuổi), vào tháng 5 - 2008, Vụ Giáo dục mầm non đã tổ chức một nhóm nghiên cứu gồm các chuyên gia am hiểu về ngành mầm non trong cả nước, dưới sự trợ giúp của Tổ chức UNICEF, tiến hành một cuộc khảo sát các chỉ số cơ bản về phát triển của trẻ mẫu giáo lớn ở một số vùng đại diện cho trẻ trong toàn quốc.

Đối tượng được khảo sát gồm 721 trẻ học lớp mẫu giáo lớn 5 tuổi có ngày sinh từ tháng 1 đến tháng 12 năm 2002 (tính đến tháng 5/2008), trong số đó có 58 trẻ dân tộc thiểu số, 369 trẻ nông thôn và 294 trẻ thành thị. Địa điểm khảo sát ở 7 tỉnh và thành phố là: Lào Cai, Hà Nội, Hải Dương, Thanh Hóa, Gia Lai, Tp. Hồ Chí Minh và Cần Thơ; trong đó, tỉnh Lào Cai và Gia Lai có chọn trẻ dân tộc thiểu số, Hải Dương, Thanh Hóa và Cần Thơ chọn trẻ ở vùng nông thôn, còn Hà Nội và Tp. Hồ Chí Minh chọn trẻ ở vùng thành thị.

Phương pháp khảo sát bao gồm:

Quan sát: quan sát các biểu hiện của trẻ trong hoạt động;

Đàm thoại:

. Trao đổi với giáo viên nhằm đánh giá mức độ phát triển của trẻ;

. Đàm thoại với trẻ 5 - 6 tuổi để xác định mức độ nhận thức của trẻ;

Thực nghiệm điều tra: Xây dựng và tổ chức các hoạt động để làm bộc lộ mức độ phát triển của trẻ;

Nghiên cứu sản phẩm: Nghiên cứu các sản phẩm tạo hình của trẻ.

Nội dung khảo sát gồm 105 chỉ số chia làm 4 lĩnh vực là: phát triển thể chất, phát triển tình cảm - xã hội, phát triển ngôn ngữ và giao tiếp, phát triển nhận thức và sẵn sàng thích ứng với việc học.

Trong cuộc khảo sát tháng 5 - 2008, về lĩnh vực phát triển nhận thức và sẵn sàng thích ứng với việc học, có 28 chỉ số cơ bản được đánh giá. Các chỉ số này thuộc 3 nhóm kiến thức, kỹ năng và năng lực nhận thức quan trọng với trẻ 5

tuổi chuẩn bị đi học lớp 1, đó là: khả năng nhận thức về tự nhiên, xã hội và nghệ thuật; các biểu tượng ban đầu về toán; khả năng suy luận và sáng tạo.

Sau đây, chúng ta sẽ xem xét kết quả khảo sát liên quan đến sự phát triển nhận thức của trẻ mẫu giáo lớn theo 3 nhóm trên.

* *Kết quả khảo sát sự phát triển nhận thức của trẻ mẫu giáo lớn ở Việt Nam*

Bảng 1: Khả năng nhận thức về tự nhiên, xã hội và nghệ thuật

TT	Chỉ số	Tỉ lệ % đạt
	<i>Nhận thức về môi trường tự nhiên</i>	
1	Phân nhóm và đặt tên nhóm cây cối/con vật theo đặc điểm chung dựa vào tranh vẽ	39.4
2	Sắp xếp theo tranh quá trình thay đổi của cây cối/con vật	20.2
3	Nói được những đặc điểm rõ nét của các mùa	50.4
4	Giải thích mối liên hệ nguyên nhân - kết quả đơn giản trong môi trường tự nhiên	42.9
5	Phán đoán được những hiện tượng đơn giản trong môi trường tự nhiên	65.7
	<i>Nhận thức về môi trường xã hội</i>	
6	Phân nhóm và đặt tên nhóm đồ dùng theo chất liệu hoặc công dụng	27.5
7	Sử dụng một đồ dùng trong gia đình đúng cách và an toàn	58.8
8	Nói được một số địa điểm công cộng liên quan đến cuộc sống của trẻ	52.4
9	Nói tên nghề và nơi làm việc của bố mẹ	58.7
	<i>Nhận thức về nghệ thuật</i>	
10	Nghe và nhận ra giai điệu vui buồn của bản nhạc	41.9
11	Hát đúng, thể hiện cảm xúc và vận động phù hợp	61.8
12	Làm ra sản phẩm	48.1

Kết quả ở bảng 1 cho thấy:

- Nhìn chung, khả năng nhận thức của trẻ mẫu giáo lớn về tự nhiên, xã hội và nghệ thuật đạt ở mức trung bình (khoảng 40 - 60% số trẻ đạt được 8 trong số 10 chỉ số được đánh giá);

- Có 3 chỉ số trẻ đạt dưới 40% là: “Sắp xếp theo tranh quá trình thay đổi của cây cối/con vật (đạt 20.2%)”, “Phân nhóm và đặt tên nhóm đồ dùng theo chất liệu hoặc công dụng (đạt 27.5%)” và “Phân nhóm và đặt tên nhóm cây

cối/con vật theo đặc điểm chung dựa vào tranh vẽ (đạt 39,4%)". Đây là những chỉ số liên quan đến khả năng tư duy logic, phân nhóm của trẻ.

Bảng 2: Các biểu tượng ban đầu về toán

TT	Chi số	Tỉ lệ % đạt
<i>Nhận thức về số, số đếm và đo</i>		
1	Đếm đúng số lượng đối tượng ít nhất trong phạm vi 10	98.1
2	Tách một nhóm đối tượng thành 2 nhóm và so sánh số lượng 2 nhóm	92.1
3	Đo và nói kết quả đo kích thước (độ dài, chiều cao, chiều rộng) của đối tượng theo các đơn vị đo	18.5
<i>Nhận thức về hình hình học và định hướng trong không gian</i>		
4	Gọi tên các khối hình học (khối cầu, khối vuông, khối chữ nhật, khối trụ)	32.5
5	Xác định vị trí của một vật trong không gian (phải, trái, trên, dưới, trước, sau, trong, ngoài) so với vật cho trước	37.5
<i>Nhận thức về thời gian</i>		
6	Gọi tên các ngày trong tuần theo thứ tự	70.8
7	Phân biệt được hôm qua, hôm nay, ngày mai	68.7
8	Nói ngày trên lịch và giờ trên đồng hồ	45.7

Kết quả ở bảng 2 cho thấy:

Nhận thức các biểu tượng ban đầu về toán của trẻ mẫu giáo lớn có sự phân biệt: có một số chỉ số trẻ đạt tỉ lệ cao và ngược lại. Điều này phản ánh độ khó của các chỉ số và mức độ quan tâm khác nhau của giáo viên và gia đình trong việc dạy cho trẻ các biểu tượng về toán.

Những chỉ số trẻ đạt tỉ lệ cao nhất là: "Đếm đúng số lượng đối tượng ít nhất trong phạm vi 10 (đạt 98.1%)" và "Tách một nhóm đối tượng thành 2 nhóm và so sánh số lượng 2 nhóm (đạt 92.1%)", sau đó là "Gọi tên các ngày trong tuần theo thứ tự (đạt 70.8%)" và "Phân biệt được hôm qua, hôm nay, ngày mai (đạt 68.7%)". Đây là những chỉ số thường được giáo viên mẫu giáo lớn quan tâm hơn cả trong việc dạy các biểu tượng về toán cho trẻ.

Những chỉ số trẻ đạt tỉ lệ thấp dưới 40% là: "Đo và nói kết quả đo kích thước (độ dài, chiều cao, chiều rộng) của đối tượng theo các đơn vị đo (đạt 18.5%)"; "Gọi tên các khối hình học (khối cầu, khối vuông, khối chữ nhật, khối trụ) (đạt 32.5%)" và "Xác định vị trí của một vật trong không gian (phải, trái, trên, dưới, trước, sau, trong, ngoài) so với vật cho trước (đạt 37.5%)". Các nghiên cứu đối với trẻ mẫu giáo đều cho thấy: đối với trẻ ở độ tuổi này, việc

xác định vị trí phải, trái là khó hơn nhiều so với việc xác định vị trí trên, dưới, trước, sau, trong, ngoài.

Bảng 3: Khả năng suy luận và sáng tạo

TT	Chỉ số	Tỉ lệ % đạt
	<i>Sự tò mò và ham hiểu biết</i>	
1	Thể hiện sự thích thú khi học	85.0
2	Thích khám phá các sự vật xung quanh	77.1
	<i>Chú ý có chủ định</i>	
3	Nhận và hoàn thành đến cùng một công việc đơn giản được giao	78.4
4	Thể hiện sự tập trung chú ý có chủ định	94.1
	<i>Khả năng suy luận</i>	
5	Loại bỏ một đối tượng không cùng nhóm với các đối tượng khác	53.5
6	Hoàn chỉnh một mẫu sắp xếp cho trước	78.5
	<i>Khả năng sáng tạo</i>	
7	Tạo ra các vật (đồ vật, cây cối, phương tiện giao thông) từ các khối hình học	87.9
8	Tạo ra mẫu sắp xếp đơn giản	43.6

Kết quả ở bảng 3 cho thấy:

Các chỉ số liên quan đến khả năng suy luận và sáng tạo của trẻ mẫu giáo lớn đạt khá tốt: Đạt tỉ lệ cao nhất là chỉ số 4 "Thể hiện sự tập trung chú ý có chủ định (đạt 94.1%)" và đạt tỉ lệ thấp nhất là chỉ số 8 "Tạo ra mẫu sắp xếp đơn giản (đạt 43.6%)": Không có chỉ số nào đạt dưới 40%;

Chỉ số liên quan đến khả năng tư duy phân nhóm của trẻ đạt tỉ lệ không cao, đó là chỉ số 5 "Loại bỏ một đối tượng không cùng nhóm với các đối tượng khác (đạt 53.5%)". Kết quả này cũng tương tự như kết quả đã phân tích ở bảng 1.

Từ việc phân tích các kết quả đánh giá nhận thức của trẻ mẫu giáo lớn trong 3 bảng trên, có thể rút ra những nhận định chung sau:

Kết quả đánh giá các chỉ số cơ bản về nhận thức của trẻ mẫu giáo lớn có sự phân biệt: có một số chỉ số trẻ đạt tỉ lệ cao và ngược lại. Điều này phản ánh độ khó của các chỉ số và mức độ quan tâm khác nhau của giáo viên và gia đình trong việc dạy trẻ về các chỉ số này.

Những chỉ số trẻ đạt tỉ lệ cao nhất là những chỉ số liên quan đến số, đếm số, thời gian, các kiến thức và kĩ năng hoạt động trong môi trường gần gũi, một

số khả năng chuẩn bị đi học lớp 1 (sự tập trung chú ý, cố gắng hoàn thành công việc được giao, tò mò, ham hiểu biết...). Điều này cho thấy những cố gắng của trường mẫu giáo và gia đình trong việc giáo dục và chuẩn bị cho trẻ đi học lớp 1.

Những chỉ số trẻ đạt tỉ lệ thấp là những chỉ số liên quan đến khả năng tư duy lôgic, phân nhóm. Điều này góp phần khẳng định lý luận là: với trẻ mẫu giáo lớn tư duy hình tượng vẫn chiếm ưu thế, tư duy lôgic mới chỉ bắt đầu hình thành và sẽ phát triển mạnh hơn trong quá trình trẻ đi học phổ thông sau này.

3. Kết luận

Tuổi mẫu giáo lớn là giai đoạn quan trọng chuyển tiếp từ giai đoạn hoạt động vui chơi là chủ đạo ở mẫu giáo sang giai đoạn học tập là chủ đạo ở Tiểu học. Cùng với việc phát triển tối đa cho trẻ trong hoạt động vui chơi, những nhân tố tâm lý, những yếu tố cần thiết chuẩn bị cho việc chuyển sang hoạt động học tập nghiêm túc cũng cần được hình thành. Kết quả và những nhận xét rút ra từ việc khảo sát các chỉ số cơ bản của trẻ mẫu giáo lớn trong lĩnh vực nhận thức cho thấy những vấn đề phát triển của trẻ trong lĩnh vực quan trọng này... Đây là cơ sở để phát triển khả năng nhận thức cũng như việc đặt ra các nhiệm vụ và biện pháp giáo dục thích hợp cho trẻ nhằm thực hiện tốt mục tiêu phổ cập giáo dục cho trẻ 5 tuổi ở Việt Nam.

Chú thích

(1) Theo quan điểm của L.X. Vugôtski.

Tài liệu tham khảo

1. Lê Văn Anh và Tạ Thị Ngọc Thanh (2008), *Tâm lý học phát triển*, Viện Khoa học giáo dục Việt Nam, Hà Nội.
2. Phạm Minh Hạc (chủ biên) (1982), *Tâm lý học* (Sách giáo khoa dùng trong các trường Cao đẳng sư phạm), NXB Giáo dục, Hà Nội.
3. Phạm Minh Hạc, Lê Khanh, Trần Trọng Thủy (1988), *Tâm lý học*, tập 1, NXB Giáo dục, Hà Nội.
4. Ngô Công Hoàn (1995), *Tâm lý học trẻ em*, Tập 2, NXB Giáo Dục, Hà Nội.
5. N.Đ. Lêvitôp (1972), *Tâm lý học trẻ em và tâm lý học sư phạm*, Tập 3, NXB Giáo dục, Hà Nội.